

УДК 378

DOI <https://doi.org/10.52726/as.pedagogy/2024.4.3>

М. М. ЖУМБЕЙ

кандидат педагогічних наук, доцент,

доцент кафедри іноземних мов і країнознавства,

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, м. Івано-Франківськ, Україна

Електронна пошта: mariana.zhumbei@pnu.edu.ua

<https://orcid.org/0000-0002-8883-4135>

Л. М. РУСНАК

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри професійних та спеціальних правових дисциплін,

Приватний вищий навчальний заклад «Буковинський університет», м. Чернівці, Україна

Електронна пошта: russnaklesya@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-6993-7745>

Т. С. ЛАГОДИЧ

кандидат медичних наук, доцент,

доцент кафедри фізіології,

Національний медичний університет імені О. О. Богомольця, м. Київ, Україна

Електронна пошта: lagodych.t.s@gmail.com

<https://orcid.org/0009-0004-3531-471X>

ФОРМУВАННЯ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ У СТУДЕНТІВ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

У статті доводиться актуальність проблеми розвитку критичного мислення студентів. Розглядається стратегія формування критичного мислення студентів, описано етапи впровадження у навчальний процес освітніх технологій, спрямованих на формування критичного мислення студентів. Приділено увагу методичним особливостям реалізації кожної стадії у навчальному процесі. Розглянуто різні підходи та особливості розвитку критичного мислення студентів, особливий акцент зроблено на використання діяльнісного підходу розвитку критичного мислення через практичну діяльність. Розвиток кадрів є одним з головних завдань освіти сьогодні, оскільки існує потреба в критично мислячих людях, здатних ставити під сумнів усталені думки і судження, вести діалог, визначати природу проблем і шляхи їх вирішення, а також завжди розрізняти факти, які можна перевірити, від припущень і особистих думок. Розвиток критичного мислення є міждисциплінарною та універсальною стратегією. Це освітній результат, тобто здатність працювати в різних галузях знань, чітко і точно висловлювати ідеї в усній і письмовій формі, формувати особисті перспективи на основі розуміння різних досвідів, ідей і уявлень, вирішувати проблеми, брати на себе відповідальність за власну освіту, працювати в групах. У статті аналізується зміст критичного мислення з різних наукових точок зору, визначаються організаційно-педагогічні умови, які сприяють його розвитку у студентів закладів вищої освіти. Детально описано етапи технології формування критичного мислення та наведено методи навчання, що стимулюють його розвиток. Обговорюється потенціал формування критичного мислення у студентів через розвиток професійно значущих прийомів розумової діяльності, таких як уміння оцінювати істинність отриманої інформації, уміння її аналізувати, робити вірні висновки, ухвалювати правильні рішення. Представлені результати можуть бути корисними викладачам вузів, вчителям шкіл, студентам закладів вищої освіти.

Ключові слова: критичне мислення, компетенції, навчання, методи, навички, підходи.

Постановка проблеми. Розвиток кадрів є одним з головних завдань української освіти сьогодні, оскільки існує потреба в критично мислячих людях, здатних ставити під сумнів усталені думки і судження, вести діалог, визначати природу проблем і шляхи їх вирішення,

а також завжди розрізняти факти, які можна перевірити.

Освоєння навичок критичного мислення готує студентів до практичних дій та життя в цілому, а також до здатності відстежувати нові аспекти за напрямом та планувати, розвивати

ділові якості та професійні компетенції. Для сучасних випускників закладів вищої освіти, критичне мислення є важливим, оскільки у їхній професійній діяльності воно сприяє прийняттю ефективних рішень, генерації ідей та створенню інноваційних технологій.

Аналіз досліджень та публікацій. Ідея розвитку критичного мислення належить відомим американським психологам ХХ ст. В. Джеймсу та Дж. Дьюї. Згодом теорія розвитку критичного мислення отримала подальший розвиток у працях західних вчених, таких як Д. Клустер, К. Мередіт, Р. Поль, Р. Стенберг та ін.

В Україні дослідженню цього напрямку присвячено роботи О. Пометун, С. Терна та ін. У своїх дисертаційних дослідженнях Н. Скоморовська, О. Колесова та ін. розглядають різні аспекти формування критичного мислення студентів, майбутніх фахівців у відповідних галузях.

Виклад основного матеріалу. Під критичним мисленням розуміють процес оцінки обґрунтованості, точності та цінності речей; здатність оцінювати, шукати та знаходити причини та альтернативні точки зору; здатність сприймати ситуацію в цілому та змінювати свою позицію на основі фактів та аргументів [Карабін: 140]. Критичне мислення називають логічним або аналітичним мисленням. Це також рефлексивне та оціночне мислення, де знання є відправною точкою, а не метою. Критичне мислення ґрунтується на переконливих аргументах і передбачає наявність у студента комунікативної компетентності.

Н. Скоморовська окреслила дискурсивну природу категорії «критичне мислення» і довела, що розвиток цього виду мислення полягає у формуванні вмінь, які впливають на характер розумової діяльності людини: [Скоморовська: 156].

– ставити питання високого рівня, знаходити нові підходи до їх з'ясування та за потреби вирішувати їх вміння розв'язувати проблеми, змінюючи методи;

– вміння оцінювати події, твердження, дії та факти, робити свідомий вибір, дискутувати та формулювати питання;

– вміння раціонально висловлювати думки, керувати правильністю власних суджень, порівнювати їх з думками інших, не піддаватися впливу думок інших без належного аналізу,

вміння долати стереотипи, вміння змінювати свою точку зору, коли це необхідно.

Розвиток критичного мислення студентів сприяє:

– розвитку інформаційної культури студентів, тобто їхньої здатності грамотно і цілеспрямовано працювати з інформацією, використовуючи нові інформаційні технології та новітні технічні засоби і методи у створенні, обробці, передачі та споживанні інформації;

– пізнавально-мотиваційному розвитку, тобто підвищення інтересу до предмета і процесу навчання, активне вивчення матеріалу, розвиток здатності ставити і формулювати ключові проблеми і питання;

– формуванню соціальної компетентності, тобто формуванню комунікативної компетентності та відповідальності за власні знання, вміння ефективно спілкуватися зі співрозмовниками, вміння вирішувати складні проблеми та переконливо аргументувати свою точку зору і поважати думку інших.

Загалом, розвиток критичного мислення фокусується не на запам'ятовуванні, а на вдумливому та творчому пізнавальному процесі, постановці проблем та пошуку їхніх рішень.

Мистецтво розвитку критичного мислення складається з трьох етапів:

Етап виклику	Етап осмислення	Етап рефлексії та осмислення
<ul style="list-style-type: none"> мотивація студентів до отримання нової інформації, актуалізація наявних знань учнів, постановка цілей вивчення матеріалу 	<ul style="list-style-type: none"> осмислена робота студентів з текстом, отримання нової інформації, перегляд навчальних цілей студентів 	<ul style="list-style-type: none"> формування особистої думки студентів про вивчений матеріал, цілі, висновки про їх досягнення, постановка нових навчальних цілей

Рис. 1. Етапи критичного мислення

Слід розглядати критичне мислення в контексті інших типів мислення, таких як продуктивне, проблемне, творче, логічне та системне, а також у зв'язку з поняттями інтелекту та активної, цілеспрямованої розумової та практичної діяльності людини. Критичне мислення життєво важливе на всіх етапах проблемного навчання, оскільки вимагає проведення аналізу, порівнянь, узагальнень і спростування. Без критичної оцінки завдань та проблем неможливо висунути припущення чи гіпотези. У цьому контексті є місце для сумнівів, що передбачає необхідність критичного підходу.

Якщо оригінальність розумового процесу, прагнення шукати розв'язання завдань та створення незвичайних продуктів вважаються ключовими аспектами творчого мислення, то основною ознакою критичного мислення є здатність підтвердити чи спростувати судження, визначити достовірність нового знання та адаптувати поведінку, а також забезпечувати право вибору. Формування критичного мислення є процес навчання та виховання, в результаті якого розвиваються важливі якості особистості, такі як допитливість, відкритість, впевненість у собі, самостійність, комунікативність, свобода вираження думок і сміливість у висловлюванні ідей. Здатність розвивати творче та критичне мислення та навчати студентів цим навичкам визначає професійну компетентність педагога, який сприяє формуванню критичного мислення у своїх студентів [Починкова: 130].

Ефективність навчання студентів багато в чому залежить від того, наскільки педагог зможе підтримати їх у розвитку критичного мислення, сприяючи сприйняттю, запам'ятовуванню, розумінню та іншим розумовим процесам. Таким чином, успішне формування критичного мислення студентами є результатом взаємодії викладача та учнів, а його рівень залежить від правильного вибору форм організації навчального процесу.

Як основні елементи критичного мислення можна виділити кілька умінь (Рис. 2).

Рис. 2. Основні елементи критичного мислення

На жаль, багато студентів сприймають критику як неприємний процес, що викликає нега-

тивні почуття та дискомфорт. Однак у сучасному розумінні критична оцінка інформації не означає безумовного і «сліпого» заперечення. Це радше вміння подивитися на ситуацію під різними кутами, що відкриває можливість раціонального аналізу інформації та дає змогу зважити аргументи «за» і «проти». Такий підхід полегшує вибір найбільш обґрунтованого та доцільного рішення. Методологія ґрунтується на правилах командної роботи, які спрямовані на комплексне обговорення як вхідної інформації, так і діяльності учасників. Учасники повинні вносити аргументовані та збалансовані пропозиції, обговорювати проблеми та можливі рішення з різних точок зору, а особисті випадки під час дискусії суворо заборонені. Важливо відкрито обговорювати необхідність здійснення певних дій та оцінювати ступінь участі. Такий підхід до критичного мислення сприяє розвитку команди, не завдаючи шкоди іншим. Впровадження компетентнісного підходу в освітню практику вищих навчальних закладів може сприяти вирішенню цього питання через використання нових форм і педагогічних технологій, а також через можливості, які надають спеціальні навчальні дисципліни. У цьому контексті нові гуманітарні технології відіграють важливу роль і мають великий потенціал для вирішення нагальної проблеми підготовки людей до роботи в сучасному інформаційному суспільстві [Тацій: 20]. Однією з таких технологій є методика розвитку критичного мислення через практичні заняття.

Навчання критичному мисленню необхідне не тільки для самого процесу, але й для того, щоб студенти могли застосовувати свої навички в конкретних предметних галузях. Студенти з навичками критичного мислення здатні ідентифікувати та оцінювати інформацію, виявляти протиріччя та різні структури, аргументувати свою позицію, спираючись як на логіку, так і на думки інших. Вони можуть впевнено оперувати різноманітною інформацією та ефективно використовувати різні ресурси. На ціннісному рівні такі студенти здатні взаємодіяти з інформаційним простором у межах загальнолюдських цінностей, приймаючи багатогранність світу та існування різних поглядів і переконань.

Багато викладачів використовують різноманітні форми роботи зі студентами, акценту-

ючи увагу на командних підходах. Хоча такий підхід безперечно відкриває можливості для креативного та проблемного навчання, рівень індивідуальної взаємодії з учнями, на жаль, залишається низьким. Критичне мислення у цьому контексті як інструмент для виконання індивідуальних завдань, орієнтованих на конкретних студентів. Мета таких занять полягає у створенні простору для розвитку критичного мислення, що потребує особливої організації навчального процесу у професійній сфері. До основних характеристик завдань у таких заняттях відносяться: [Маринченко: 465].

1. Наявність кількох можливих розв'язків навчальної задачі.

2. Центрування завдання навколо міні-проєкту чи конструювання з використанням усіх ресурсів.

3. Відсутність запропонованого алгоритму для розв'язання задачі.

4. Можливість розвивати коротку сюжетну лінію у межах заданої професійної проблеми.

5. Вимога самостійно шукати необхідну інформацію у відкритих джерелах, наприклад, на сайті роботодавця.

6. Увімкнення пошуку та використання даних з інших дисциплін або професійних модулів.

7. Необхідність розробки власного продукту.

8. Можливість роботи у групі, якщо це необхідно.

Такі завдання дозволяють студентам глибше поринути у навчальну ситуацію професійної спрямованості та відкривають широкі горизонти для роботи, включаючи можливість участі студентів з різним рівнем підготовки. Дидактичні засоби, спрямовані на розвиток критичного мислення, повинні бути здатними пробуджувати та спрямовувати інтерес, допомагати виявляти зв'язки між уявленнями, ідеями та об'єктами, що сприятиме формуванню проблем та цілей, що дозволяють встановити послідовність у ланцюзі ідей, як зазначав Дж. Дьюї.

Виділяються три ключові методи, що сприяють формуванню критичного мислення у студентів вузів: методи організації навчальної активності, методи стимуляції пізнавальної діяльності та методи контролю навчального процесу. Методи, які викладач використо-

вує у навчанні, можуть бути різноманітними та часто саме вони відображають суть критичного мислення. Приступаючи до вивчення будь-якої теми в рамках курсу викладачеві, варто [Щербицька: 74]:– застосовувати методи, прийоми, засоби та форми, спрямовані на формування критичного мислення студентів щодо ключових розділів курсу;

– створити банк завдань проблемного характеру для основних тем вивчення;

– адаптувати навчальний матеріал згідно з основними групами методів навчання, включаючи організацію навчальної діяльності та її контроль, які містять завдання, що потребують критичного підходу до вирішення педагогічних завдань;

– використовувати навчання у співпраці та контекстне навчання, зосереджуючись на формуванні критичного мислення.

Зі свого боку, студенти мають:

– вивчити інформацію про сутність критичного мислення, його методи та прийоми розвитку;

– застосовувати індуктивні та дедуктивні методи у вирішенні ситуаційних завдань;

– активно використовувати методи та прийоми розвитку критичного мислення при роботі із ситуаційними завданнями;

– самостійно проводити рефлексію за підсумками кожного етапу своєї діяльності.

Слід акцентувати увагу на розумінні критичного мислення: як взаємодія прогресивного мислення та вже існуючих знань. Інакше кажучи, це спосіб мислення, який сприяє створенню нових знань, включаючи формування на основі наявних даних. Навчання критичного мислення є метою, що потребує високих педагогічних навичок, оскільки цей процес складніший, ніж передача інформації. Для того, щоб студенти могли навчитися аргументувати свої думки та обґрунтовувати висновки, викладач має запропонувати їм цікаві та нестандартні завдання, які зможуть їх захопити.

Висновки. Підсумовуючи, можна сказати, що формування критичного мислення дає студентам підвищення ефективності пізнання інформації, інтерес до змісту навчання та самого процесу навчання, відповідальність за власну освіту, здатність до співпраці, покращення якості освіти, бажання та здатність продовжувати навчання впродовж усього життя.

Акцент на формуванні критичного мислення у студентів також дає викладачам можливість

створювати атмосферу відкритості та відповідальної співпраці в групі, можливість використовувати ефективні моделі навчання та системи методів навчання, які сприяють розвитку критичного мислення та самостійності в процесі навчання, вміння правильно аналізувати власну діяльність стати практиком і джерелом цінної професійної інформації для інших викладачів.

Таким чином, критичне мислення набирає обертів і зміцнює свої позиції. Більше того, застосування критичного мислення все частіше розглядається як необхідна умова реорганізації освіти, починаючи від її змісту і закінчуючи стандартами, а також як одна з головних умов впровадження нових прогресивних форм і методів навчання.

ЛІТЕРАТУРА

1. Арбелаез-Кампілло Д. Ф., Тацій В. Я., Рожас-Багамон М. Дж., Данильян О. Г. Значення критичного мислення в житті сучасного суспільства. *Вісник Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*. 2020. № 3 (46). С. 11–27.
2. Карабін О. Й., Воробець М.В. Деякі аспекти розвитку критичного мислення на уроках інформатики в учнів старших класів у закладах загальної середньої освіти. *Сучасні цифрові технології та інноваційні методики навчання: досвід, тенденції, перспективи: Збірник матеріалів міжнародної науково-практичної інтернет конференції*. 2021, Тернопіль: ТНПУ. № 8. С. 140–143.
3. Маринченко Г. М., Моцак С. І. Формування критичного мислення студентів під час дистанційного навчання. *Міжнародний науковий журнал «Грааль науки»*. 2021. № 4. С. 463–467.
4. Починкова М. М. Формування критичного мислення майбутніх учителів початкової школи у процесі професійної підготовки : дис. на здобуття наук. ступ. докт. пед. наук ; спец. 13.00.04 теор. і мет. проф. освіти, 2021. 586 с.
5. Скоморовська Н. Б. Розвиток критичного мислення старшокласників на уроках української літератури : дис. на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук зі спеціальності 13.00.02 – теорія та методика навчання (українська література). 2021 247 с.
6. Щербіцька В. В., Письменна І. І., Голяк В. І. Розвиток критичного мислення студентів під час занять з іноземної мови у ЗВО. *Вісник університету імені Альфреда Нобеля. Серія «Педагогіка і Психологія». Педагогічні науки*. 2022. № 2 (24). С. 72-79.

REFERENCES

1. Arbelaez-Campillo, D. F., Tatsii, V. Ya., Rojas-Bahamon, M. J., & Danylyan, O. G. (2020). *The importance of critical thinking in the life of modern society. Bulletin of the Yaroslav the Wise National Law University*. No. 3 (46). pp. 11–27 [in Ukrainian].
2. Karabin, O. Y., & Vorobets, M. V. (2021). *Some aspects of the development of critical thinking in computer science lessons for senior students in secondary education institutions. Modern digital technologies and innovative teaching methods: experience, trends, prospects: Collection of materials of the international scientific and practical internet conference*. Ternopil: TNPU. No. 8. pp. 140–143 [in Ukrainian].
3. Marynchenko, G. M., & Motsak, S. I. (2021). *Formation of critical thinking of students during distance learning. International scientific journal «Grail of Science»*. No. 4. pp. 463–467 [in Ukrainian].
4. Pochinkova, M. M. (2021). *Formation of critical thinking of future primary school teachers in the process of professional training: dissertation for the degree of Doctor of Pedagogical Sciences; specialty 13.00.04 theory and methods of professional education* [in Ukrainian].
5. Skomorovska, N. B. (2021). *Development of critical thinking of high school students in Ukrainian literature lessons: dissertation for the degree of Candidate of Pedagogical Sciences in specialty 13.00.02 – theory and methods of teaching (Ukrainian literature)* [in Ukrainian].
6. Shcherbytska, V. V., Pysmenna, I. I., & Golyak, V. I. (2022). *Development of critical thinking of students during foreign language classes in higher education institutions. Bulletin of the Alfred Nobel University. Series "Pedagogy and Psychology". Pedagogical Sciences*. No. 2 (24). pp. 72-79 [in Ukrainian].

M. M. ZHUMBEI

*Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Foreign Languages and Country Studies,
Vasyl Stefanyk Precarpathian National University, Ivano-Frankivsk, Ukraine
E-mail: marianna.zhumbey@pnu.edu.ua
<https://orcid.org/0000-0002-8883-4135>*

L. M. RUSNAK

*PhD in Law, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Professional and Special Legal Disciplines,
Private Higher Educational Institution "Bukovinian University", Chernivtsi, Ukraine
E-mail: rysnaklesya@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-6993-7745>*

T. S. LAGODYCH

*Candidate of Medical Sciences (PhD), Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Physiology,
Bogomolets National Medical University, Kyiv, Ukraine
E-mail: lagodych.t.s@gmail.com
<https://orcid.org/0009-0004-3531-471X>*

FORMATION OF CRITICAL THINKING IN STUDENTS OF HIGHER EDUCATION

The article proves the relevance of the problem of developing students' critical thinking. The strategy of forming students' critical thinking is considered, the stages of introducing educational technologies aimed at forming students' critical thinking into the educational process are described. Attention is paid to the methodological features of implementing each stage in the educational process. Various approaches and features of developing students' critical thinking are considered, special emphasis is placed on using an activity approach to developing critical thinking through practical activities. Personnel development is one of the main tasks of education today, since there is a need for critically thinking people who are able to question established opinions and judgments, conduct a dialogue, determine the nature of problems and ways to solve them, and always distinguish verifiable facts from assumptions and personal opinions. The development of critical thinking is an interdisciplinary and universal strategy. This is an educational outcome, that is, the ability to work in different fields of knowledge, to clearly and accurately express ideas orally and in writing, to form personal perspectives based on understanding different experiences, ideas and perceptions, to solve problems, to take responsibility for one's own education, to work in groups. The article analyzes the content of critical thinking from different scientific points of view, determines the organizational and pedagogical conditions that contribute to its development in students of higher education institutions. The stages of the technology of forming critical thinking are described in detail and teaching methods that stimulate its development are presented. The potential for the formation of critical thinking in students through the development of professionally significant techniques of mental activity is discussed, such as the ability to assess the truthfulness of the information received, the ability to analyze it, draw correct conclusions, and make the right decisions. The presented results may be useful to university lecturers, school teachers, and students of higher education institutions.

Key words: critical thinking, competencies, learning, methods, skills, approaches.